
Vybrané psychologicko-sociologické souvislosti cestování

Selected Psychological and Sociological Connections with Travelling

Doc. PhDr. Jiří Šípek, CSc., Ph.D. / e-mail: jiri.sipek@uhk.cz

Katedra rekreologie a cestovního ruchu, Fakulta informatiky a managementu,
Univerzita Hradec Králové

Mgr. Jaroslav Kacetl, PhD. / e-mail: jaroslav.kacetl@uhk.cz

Katedra rekreologie a cestovního ruchu, Fakulta informatiky a managementu,
Univerzita Hradec Králové

Doc. PaedDr. Jiří Štyrský, CSc. / e-mail: jiri.styrsky@uhk.cz

Katedra rekreologie a cestovního ruchu, Fakulta informatiky a managementu,
Univerzita Hradec Králové

Czech Journal of Tourism 01 / 2012 (18–29)

Abstrakt

Cílem příspěvku je poskytnout přehled některých významných souvislostí vážících se na téma poznávání světa kolem nás, především ve vazbě na cestování. Kromě pohledů psychologických dochází nutně i k prolínání pohledů filosofických a sociologických. Konkrétně jsou zmíněné studie z oblastí kognitivismu, percepce a prožitků. V daných souvislostech jsou také diskutovány fenomény domova a genia loci, motivace cestování, aj.

Klíčová slova

cestovní ruch, kognice, prožitek

Abstract

The aim of this contribution is to provide a survey of some significant topics related to understanding the world around us, mainly in connection with travelling. Sometimes, inevitably, psychological views mentioned here are mingled here with philosophical and sociological ones. Namely, there are mentioned studies from the fields of cognitivism, human perception and experience. In the given context, the phenomena of home, genius loci and motivation for travelling etc. are mentioned as well.

Key words

travel and tourism, cognition, experience

Klasifikace JEL: L83

Úvod

Cestováním a cestovním ruchem obvykle rozumíme větší či menší organizovanost, přítomnost řídicího a strukturujícího prvku, nabízenou službu. Cestování bylo součástí lidského života vždy a z mnoha důvodů. Ať již to byly výpravy lovecké, dobovačné, hledání vhodnějšího obydlí, úrodnějších polí a pastvin; tedy migrování ve všech podobách. Lidé byli také odedávna lákáni neznámem, dosud neobjevenými kraji a nemuselo jít vždy o kořistnické dobývání. V tomto ohledu se tehdejší cestování a trochu později i putování (jako hledání něčeho, co člověka duchovně přesahuje a vede) podobalo i dnešnímu cestování a cestovnímu ruchu.

Ve vymezené délce tohoto textu není možné projít všechny oblasti tak rozsáhlého tématu. Turismus široce pojímaný jako jev setkávání se se světem a sebou samým v něm, nutně otevírá otázky filozofické, geografické, sociologické, psychologické atp. Dílčí kapitoly textu vykazují jisté průniky a vnitřní vazby, jak to odpovídá podstatě celého jevu cestování. Především se v našem textu snažíme držet linie poznávání světa, i když jevů přidružených k cestování je velké množství.

Nutnou součástí úvah o významu a souvislostech cestování a turismu (cestovního ruchu) je i pokus o jisté charakteristiky těchto jevů. Cestování je lidská činnost, typická hledáním „jinakosti“, naplněním jistého očekávání, že skutečnost odhalovaná cestováním bude především odlišná. Podstatnou stránkou cestování je potom očekávání cesty. Cestování jako činnost v sobě skrývá multidisciplinární problémy, tedy otázky, o kterých je třeba uvažovat. Musíme se ptát, proč cestujeme, jaký vliv má cestování na rozvoj člověka. Jak přispívá cestování k rozvoji osobnosti cestovatele či turisty? Cestovní ruch, z hlediska jeho účastníků, je společenský jev zahrnující aktivity osob cestujících mimo jejich obvyklé prostředí za účelem rekreace a poznávání nebo i z jiných důvodů (zdravotních, vědeckých, pracovních apod.) (Zelenka, Pásková, 2012; Botton, 2010).

Vliv cestování a význam cestovního ruchu pro rozvoj člověka má zcela jasné psycho-sociální dimenze, kterým se chceme v našem zamyšlení věnovat. Snad je to možné považovat i za určitý příspěvek k pojetí cestovního ruchu jako vědeckého oboru. Jistou inspirací byl zásadní článek Šárky Tittelbachové v časopise zaměřeném na cestovní ruch CESTOVÁNÍ VČERA A DNES, kde je zdůrazněno, že „oblast turismu naprosto postrádá zkoumání vlivu cestování na rozvoj člověka. Působí změna pobytu na rozvoj osobnosti? Pokud ano, jak a za jakých podmínek? Jsou ti, co hodně cestují zdravější, chytřejší, šťastnější? Pokud ano za jakých podmínek? To všechno jsou otázky, na které dosud neznáme odpovědi!

Široké spektrum poznávání světa

Dimenze poznávání je jedním z hlavních důvodů, proč se lidé vydávají na cesty. Sám fenomén poznávání (resp. kognice) je v současné vědě pojímán značně široce. Do kognitivních procesů je zahrnováno vnímání, myšlení, pozornost, paměť, představivost a také jazyk. To všechno jsou „kanály“ poznávání světa. Zelenka a Pásková (viz Zelenka a Pásková, 2006a – g; Zelenka a kol. 2008a, b) se u nás zasloužili o zavedení, resp. zdůraznění významu percepčních a kognitivních map v poznávání prostředí.

Poznávání světa však bylo tématem již v minulém století. Připomeňme práci britského psychologa Frederica Bartletta (1886-1969), který se zabýval výzkumem paměti a tvrdil, že vzpomínky člověka nejsou jen jakousi kolekcí pozorování a tedy faktografií, nýbrž že jsou vždy tak či onak zabarvené kulturní atmosférou a osobními návyky. Vzpomínky jsou v naší mysli rekonstruovány za pomoci minulé zkušenosti, jistých dříve vytvořených schémat. Ve stejné době žil ve Spojených státech jiný výrazný psycholog Edward Tolman (1886-1959). Podle něho je lidské chování celistvé (vliv gestaltismu!). Je to na cíl zaměřená aktivita řízená kognitivními procesy. Tolman začal používat pracovní představu existence tzv. kognitivních map, které se podílejí na zaměřenosti našeho jednání podobným způsobem, jako zmíněná kognitivní schémata. A mohli bychom rovněž zmínit George Kellyho (1905-1967) s jeho teorií „osobních konstruktů“. To jsou naše kognitivní hypotézy o světě kolem nás, které usměrňují a vedou naši pozornost, vnímání a usuzování o všem, co se kolem nás děje.

Proti kognitivismu v percepci světa kolem nás se postavil americký psycholog James Gibson (1904-1979). Gibson striktně odmítl představu, že okolní svět je přes údaje smyslů v mozku zpracováván do podoby reprezentací. Svět se „neotáčí kolem nás“, aby následně uvnitř naší hlavy vytvořil svůj vlastní obraz – spíše naopak: my jsme součástí světa a měli bychom se, dle Gibsona, spíše ptát na druhy a podoby informací, které nás se světem pojí. Je to tedy jakési informační pole, kterým se pohybujeme a na základě kterého vytváříme obraz světa. To se nerovná sumě vjemů našich smyslů. To je základ Gibsonova ekologického přístupu k percepci (dále viz např. Gibson, 2003). Vnímáme tedy to, co si připravujeme svoji aktivitou a souběžnou zkušeností ve světě. Gibsonovo pojetí percepce nám může asociovat další možné chápání přístupu ke světu a jeho poznávání. Pokud si totiž ekologický přístup k percepci představíme jako stále se rozvíjející, upřesňující, modifikující proces tvoření představy o světě, tak de facto počítáme s jeho proměnlivostí a svým způsobem neurčitostí, resp. otevřeností. Práce s neurčitostí nikdy nezaručí jistý, konkrétní výsledek, podobně jako cestování nemůže dopředu zaručit jen ty nejpříjemnější a nejužasnější zážitky a poznatky (k tomu ještě dále).

Jednou z kognitivních funkcí je jazyk. I díky jeho vlastnostem si vytváříme představu o světě a jeho struktuře, což má vliv i na objektivní rozdíly v rozumnění světa mezi příslušníky různých kultur. Každé jazykové společenství třídí věci jiným způsobem. Vyčleňuje ze světa věci, přikládá jim určitou důležitost, pojmenovává je a zařazuje do souvislostí.

Kognitivní lingvistika vznikla v osmdesátých letech dvacátého století. Hlavními představiteli jsou Američané George Lakoff a Mark Johnson, polští lingvisté, kteří zkoumají jazykový obraz světa (např. Tokarski, Waszakowa, Wierzbicka), v České republice například Irena Vaňková. Tento přístup zkoumá způsoby, jak lidská mysl pracuje s jazykem. Vaňková a kol. (2005:21) uvádí, že „jazyk je součástí poznávání a poznání (cognition), podílí se na tom, jak světu rozumíme, jak ho kategorizujeme, jaký obraz světa si vytváříme a jak ho předáváme dál“.

Prožitky poznávaného světa

Poznávání světa může mít více podob. A zvláště výrazné je to v současné době medií a elektronické komunikace. Vcelku není problém zorganizovat atraktivní besedy s cestovateli, kdy bude kombinován dramatický videozáznam (např. sjíždění horské řeky), s vyprávěním účastníků, atp. Výsledkem jistě může být silný zážitek pro téměř všechny smysly. Čím ale nemůže sebeatraktivnější přednáška nahradit vlastní cestu? Mnozí poukazují na „skutečný“ zážitek, „neopakovatelnost“ atp. To je však málo vypovídající. To, co nelze nahradit, je prožitek vlastního těla vystaveného „časoprostoru“. Konfrontace s prostorem, který musíme překonat námahou našeho pohybového aparátu (pěšky, na kole, na koni, atp.) a tak se dozvíme bytostně o existenci místa, kraje, destinace. S tím je spojená další charakteristika „skutečného“ cestování – totiž nutně snížená jistota, určitost situace, která je stále dotvářena v danou chvíli svoji interakcí právě s naší existencí, s naším stavem (únavy, očekávání, vytrvalosti, zvědavosti apod.). Naše vnímání, poznávání a prožívání se dějí v kontextu situace (viz Gibsonovo ekologické pojetí vnímání), jsou průběžně modifikovány a mají otevřenou podobu. Otevřenost situace se může projevit naší nespokojeností či neúspěchem zamýšlené výpravy.

Jako v každé jiné lidské situaci funguje v cestování princip očekávání, tvoření si představ, mentálních map (Pásková a Zelenka, 2008) a následně potom jejich ‘testování’ skutečností a závěrečným vyhodnocením. Autoři Bosque a Martín (2008) to sice přesně takto nenazývají, ale hovoří o „kognitivně afektivním modelu“ turistovy spokojenosti. Mají tím na mysli právě vztah a dynamiku fází „před-zkušenostní“ a „post-zkušenostní“. Příprava nejen co do konkrétní cesty, ale obecně příprava na poznávání světa z toho vyznívá jako zásadně důležitá. Psychologicky a pedagogicky vzato, hned bychom mohli poukázat na podstatnou paralelu mezi konkrétním poznáváním světa v rámci cestovního ruchu a našim lidským řešením konkrétních životních situací. V obou případech je potřebné osvojení si schémat, podle kterých budeme všechny poznatky a emoční zážitky třídit, propojovat apod. Typy takových průběžně dotvářených a přetvářených „schémat“ budou důležité v chápání chování turisty. McIntosh a Thyne (2005) podobným způsobem dospívají ke kategoriím turistova chování a rozhodování: např. čím je podložený výběr turistické destinace, preference nabídek muzeí a tradic v nejrůznější podobě, volba kontaktu s přírodou, důraz na ubytování a vytváření si svých jistých opěrných bodů v rámci turistické akce apod. Pearce (2011) připomíná důležitost jisté báze (tedy konkrétně domova) v rekreaci.

Diskuse o prožitcích (ať již v cestování anebo kdekoliv jinde) bývá zatížena nejasností, nakolik se hovoří pouze o emoční stránce a o stránce kognitivní, tedy poznávací. Řada výzkumů (viz stručný přehled v Šípek, Gillernová 2008) ukazuje propojení emoční a poznávací stránky, takže termín prožitek není vlastně nikdy pouze emoční odezvou.

Můžeme ale uvažovat o nutných současných souvislostech turismu, jako spíše aktivního i fyzického úsilí, v jehož průběhu a na jehož konci je očekávaný zážitek. Jeho součástí by mělo být navození zvláštní atmosféry vedoucí k intenzivnímu prožívání poznávaného (genius loci – duch místa, o němž více níže). Významným autorem a propagátorem je v této oblasti geolog a publicista Václav Cílek, který zdůraznil ve své knize *Makom, kniha*

míst (Cílek 2004), že místa jsou zrcadly některých částí nás samých, jsou to nitky vedoucí k příběhům, tajemstvím a banalitám. Existuje tedy souvislost mezi okolní krajinou, kterou poznáváme a naším vnitřním světem. Každá cesta, každé místo nabízející prožitek, to vše je i důvod, proč se na tato silně působící místa vracíme.

A návraty jsou potom nedílnou součástí prožívání poznávaného. Mohou to být návraty skutečné nebo ve vzpomínkách umocněných fotografickou či filmovou dokumentací, která může být svědectvím i ilustrací prožitého příběhu. To souvisí s vnímáním geografického, biologického a geologického prostoru v rámci tzv. přírodního turismu. Zde je místo pro studie v oboru behaviorální geografie, tedy geografie chování a prožívání prostoru a času. Jde o spojení filozofických, psychologických a geografických problémů percepce krajiny v nejširším slova smyslu.

Vztah domova a cestování

Michel Maffesoli (2002) chápe lidské bytí jako bloudění. Pracuje s dialektikou pohybu mezi *zakořeněností* v domově (ve známém prostředí, v obci) a *nezávislostí*. Domov vyjadřuje jistotu lidského života, je místem, které zásadním způsobem člověka formuje. Nicméně přes nespornou přitažlivost domova je v člověku bytostně přítomna neutuchající *touha po jiném* – po změně, po úniku z pravidelnosti a uzavřenosti přítomné v každodennosti domova. *Touha po jinde*, projevující se v bloudění, nomádství, toulkách, dovolených, rekreacích, výletech a podobných jevech, se v současném světě opět stává stěžejní součástí života lidí i celých společností.

Člověk a lidská společnost se stále pohybují mezi extrémními polohami *zakořeněnosti* – *touhy po domově* a *začlenění se do společenství* – a *nezávislosti* – vedené pudem bloudění a *touhou po jinde*, po poznávání nového, jak se ukazuje v nomádství a cestování. Maffesoli překonává dialektiku *zakořeněnosti* a *nezávislosti* svým pojetím *principu dynamické zakořeněnosti*. Příkladem je podle autora postava proroka sice žijícího ve společenství, v obci, ale zároveň neustále zpochybňujícího toto společenství a připomínajícího jeho nestálost. Pro proroka stejně jako kohokoliv jiného je nenahraditelný nejen domov, rodný dům, obec, kraj, mateřský jazyk, ale i místa mimo ně, vně a jiné, odlišné jazyky. Cestování přitom hraje nesmírně podstatnou roli, neboť „putování je citlivé zejména k tomu, co se přímo předkládá, co nastává...“ (Maffesoli, 2002:156). *Cestování* představuje vhodnou *příležitost k vytvoření a naplňování výzev*. Prolamuje se v něm horizont známého do neznáma plného otázek. Další analýzy fenoménu domova viz Toffler (1992), Štyrský a Šípek (2011a,b), Šípek a Štyrský (2007) a Šípek (2007, 2001).

Opět to zřetelně vyznívá v logice celého námi procházeného tématu, i když při diskusi o podobách rekreace vždy na prvním místě vystupuje cestování, tedy aktivita v duchu opouštění domova. Při trochu hlubším zamyšlení patrně dojdeme k závěru, že nejen naše zaměstnání (ve smyslu činnosti i konkrétního místa a vztahů se spolupracovníky), ale také náš domov (opět s navyklým vzorcem činností a kvalitou, resp. bohužel i nekvalitou vztahů) je jedním z důvodů, proč volíme cestu mimo tyto skutečnosti. A není nutné vycházet z předpokladu, že jak v zaměstnání, tak doma existují nějaké třenice,

nespokojenost apod. vedoucí ke zvýšené ztrátě energie. Stačí sám fakt, že dlouhodobost a malá proměnlivost (až nuda) je dostatečným důvodem vyjždět jinam, odjíždět. Jemný jazykový rozdíl slov „vyjždět“ a „odjíždět“ již sám o sobě poukazuje také na různou motivaci. Cestování, turistika tak může nabývat i podoby úniku. Z toho plyne jeden dosti podstatný závěr. Že by totiž do oblasti zájmu rekreologie mohl (anebo dokonce měl?) patřit zájem o to, jak si strukturovat své mimopracovní, ale přitom každodenní činnosti a dokonce, co to znamená ‘péče o svůj domov’. Zjevně bychom zde museli přizvat k široké spolupráci ještě další obory, jako je např. sociální práce, pedagogiky, obecně mentální hygiena, odborníky na pohybové aktivity apod. Viz např. Vester (1993), Günter (1993), Spode (1993) aj.

Prožitek ducha místa

Intenzivně sledovaným a zkoumaným jevem je tzv. duch místa, *genius loci*. Jde o zvláštní kombinaci poznávání (tedy kognice) a prožívání vázané na určité místo, resp. na jeho ‘atmosféru’. Podrobně se tím zabývají mnozí autoři, u kterých nalezneme řadu dalších odkazů (Norberg-Schulz, 1994; Zelenka a kol., 2008a; Zelenka, 2009; Štyrský, 2005a,b; Štyrský a Šípek, 2009, 2011a). Zdrojů prožitku ‘genia loci’ je řada, např. znalost historie místa, zkušenost a osobní prožitky s daným místem spojené apod. Již zmíněný fenomén domova s jevem atmosféry místa logicky těsně souvisí.

Genius loci je psychologicky dosti obtížně definovatelný jev, tvořený celou řadou momentů – přírodní lokalitou, její atmosférou, kulturním ztvárněním, historickým významem, ale i aktuálním psychickým, fyzickým a kognitivním vyladěním člověka. Pocit neopakovatelnosti, vznešenosti, záhadnosti, stav údivu a dojetí potom znásobuje prožívání poznávaného (Štyrský a Šípek 2011b). Jeden konkrétní příklad genia loci. V Praze v Reslově ulici stojí kostel sv. Metoděje a Cyrila, ve kterém se skrývali parašutisté, kteří provedli v roce 1942 atentát na Heydricha. Po odhalení v kryptě kostela, kde se skrývali, spáchali sebevraždu. Je zde pamětní deska u sklepního okénka, kolem kterého jsou dodnes stopy po kulometném ostřelování. O těchto událostech natočen film „Atentát“. Jeden z představitelů hrdinných parašutistů, herec Radoslav Brzobohatý – jak uvedl v televizním rozhovoru ze 4. března 2012, kdykoli dnes jede nebo jde kolem, vždy salutuje.

Motivace k poznávání světa

Braun (1993) s odvoláním na řadu dalších autorů motivaci k cestování zpřehledňuje a hovoří o čtyřech skupinách motivů: 1. Potřeba zábavy a odpočinku; 2. Potřeba změny a vyrovnání; 3. Potřeba uvolnit dosavadní vazby; 4. Potřeba prožitku a naplňování osobních zájmů. V Německu proběhly v letech 1973, 1980 a 1990 tři velké statistické výzkumy motivace cestování. Výsledkem následné faktorové analýzy byly čtyři faktory: *odpočinek a načerpání nových sil; vzdělávání; potěšení a zábava; sport*. Autoři Ankomah, Crompton a Baker (1996) zkoumali proces výběru prázdninových destinací. Do evaluačních kritérií patří: sociálně psychologické procesy (motivy, benefity, hodnoty, postoje, osobnostní

charakteristiky), situační omezení (vnímaná vzdálenost, rozpočet, čas, zdraví), podněty destinace.

Jinou podobu a souvislost rekreace a volnočasových aktivit nacházíme v publikaci editované již zmíněným Philipem L. Pearcem (2011). Zde se ukazuje, že rekreologie a turismus opravdu patří k sobě; vždy významná část rekreování a odpočinku je vázaná na aktivitu a obecně na pobyt doma.

Cestování a turismus¹ bývá stále ještě spojován s představou více či méně pasivního odpočinku, zábavy, povyražení, prostě opaku toho, co se děje v našem životě mimo tyto chvíle rekreace, tedy „obnovení“ našich sil. Je to chápání vycházející z předpokladu, že ten „skutečný“, „opravdový“ život je spojen s „vážnou“ prací. Je to představa tak trochu odkazující někam do devatenáctého století, kdy se díky průmyslové revoluci začal i lidský čas výrazněji dělit na čas práce a čas volný, kdy se mělo odpočívat, kdy se měly obnovovat a shromažďovat síly k další práci. Podstatnou změnou v průběhu průmyslové revoluce prošlo i rozumění smyslu školy, která se napříště stala místem, kde se mladý člověk má připravit na svou pozdější práci a profesní dráhu. Zdá se, že průmyslová revoluce takto proměnila vlastní cíl lidského života, kterým se stala právě ona „vážná“ práce. Jaká odpověď na otázku „co je člověk?“ se nabízí při takovémto pojetí smyslu školy? A není pak konečným smyslem cestování vlastně totéž – tedy příprava na práci?

Bezpochyby je práce a tvorba podstatnou částí našeho života. Vzpomeňme na hodnotový systém V. E. Frankla (z řady jeho prací můžeme odkázat například na Frankl, 1999, 2006), kde se jasně říká, že jedním ze zdrojů hodnot je tvůrčí činnost. Tím se myslí práce obecně, nikoliv snad tvorba ve smyslu umění. A spolu s hodnotami prožitkovými a postojovými je tak vytvářen systém pomáhající člověku naplňovat smysl svého života. Nicméně už ze zmíněného Franklova systému vyplývají další zajímavosti. Smysl se váže jak na činnost, tedy řekněme práci, ale také na prožívání, na zážitky a na vytvořené postoje ke všemu dění kolem nás včetně naší vlastní práce a prožitků. Však i Sigmund Freud poukazyval na to, že zdravá psychika se vyznačuje schopností pracovat a milovat.

Z naznačeného širšího chápání našeho způsobu života se jeví jako logické, že čas mimo vlastní práci není v žádném směru vedlejší a nějak méně hodnotný. A tudíž je třeba se mu stejně vážně, resp. řádně věnovat, rozvíjet ho a dokonce ho zkoumat. A jsme u významu jevů rekreování, cestování, turismu a cestovního ruchu.

Na specifické postavení turismu poukazují např. Ardahaey a Nabilou (2012). Spojují myšlenku péče o lidské zdroje s turismem. Nabízí se řada inspirací jak teoreticky, tak

1) Pozastavme se u toho, co nám vlastně říká české pojmenování cestovní ruch? V tomto spojení je podstatným jménem (a tedy jsoucnem) slovo ruch, přídatným jménem (tj. kvalitou onoho jsoucna) slovo cestovní. Pojmenování cestovní ruch vyvolává představu hlučného místa plného spěchajících lidí. Může se jednat o rušnou dopravní tepnu nebo tím místem může být významná turistická atraktivita (město, místo, památka) či přilehlé stravovací zařízení. Představa cestovního ruchu v českém jazykovém obrazu světa je spojena s hromadným způsobem cestování, který při vši dobré vůli není v souladu s představou dovolené či prázdnin jakožto odpočinku (od-počinutí, s-počinutí) ve smyslu klidného prodlévání. Ovšem musíme hovořit o cestovním ruchu? Vždyť z odborného hlediska jde vlastně o souhrn aktivit, které jsou spojeny s tím, čemu jsme zvyklí říkat cestování. Slovo cestování je podstatné jméno, jehož stupeň zobecnění je daleko vyšší než pojmu cestovní ruch. Navíc slovo cestování odkazuje k významnému fenoménu cesty.

i prakticky. Má-li být práce s lidskými zdroji pro nejrůznější oblasti efektivní, je třeba chápat člověka nejen jako pracovníka, ale jako systém aktivit, vztahů, způsobů prožívání. V takovém přístupu jistě nemůže chybět dimenze obnovy jak energetických, tak v nejširším smyslu chápaných motivačních stránek člověka. Péče o výše zmíněný „volný čas“ a, jak se dnes často říká, o ‘volnočasové’ aktivity vyvstává v celé své významnosti. V podobně širokém systému však nevystačíme s jakýmsi pouhým poukázáním na význam rekreace, ale jde o rozvíjení celé šíře lidského potenciálu. Zdůrazňuje-li humanistická psychologie (např. Maslow, 1943 či Kauš a Kagelmann, 1993) podstatnost sebeaktualizace jako klíčové dimenze lidského bytí, tak do péče o člověka patří také celá šíře nabídek – jak oněch typicky odpočinkových, rekreačních, přes poznávací, vzdělávací, až po ty, na jejímž konci jsou přetvořené, dotvořené pevnější postoje ke světu a našeho místa v něm.

Velmi inspirujícím způsobem přibližuje motivaci cestování práce francouzského autora A. de Bottona *Umění cestovat* (2010), kde se zamýšlí nad tím, že cestování jako aktivní činnost v sobě skrývá filozofické problémy, tedy otázky, týkající se toho, proč a jak bychom měli cestovat, jaké pocity cestování provázejí, do jaké míry nás cestování mění a podobně.

Multikulturní aspekt poznávaného světa

Svět kolem nás poznáváme v jeho mnohostrannosti. Téma cestování, turismu a cestovního ruchu těsně souvisí s interkulturní psychologií, hledáním jistot v soužití s lidmi jiných kultur, názorů, návyků apod. Živost tématu si můžeme uvědomit na současné diskusi kolem tzv. multikulturalismu. Je možné spolužití lidí rozdílných kulturních orientací v jedné společnosti? Původní téměř jásavé přitakání postupně opadá a ukazuje se, že to rozhodně není tak prosté a nezávislé na předpokládané „dobré vůli“ všech zúčastněných. Jako podstatná se ukazuje zejména schopnost prolamovat jazykovou bariéru, způsobilost bez potíží se domluvit (Štyrský, Šípková a Šípek 2009). Naučit se jazyk k běžné komunikaci je ovšem jen jeden stupeň. Dalším je pronikání ke způsobům myšlení lidí mluvících jiným jazykem.

Cestování je jistě uspokojením potřeby zvědavosti, potřeby poznávat nové, potřeby sebepotvrzení a podobně. Ale jaký může být důsledek cestování? Do jaké míry dochází u poutníka, cestovatele, turisty v důsledku cesty k proměně? Jak se mění jeho myšlení a hlavně jednání? Vždyť jednáním poznáváme a na jeho základě můžeme hodnotit poznávané. Zde leží příležitost ke změnám postojů, hodnot a představ, což je především psychologický problém. Řečeno s Janem Sokolem (2002), konkrétně jednající člověk by si měl uvědomovat, co zažívá a dělá. Na to se musí ovšem předem aktivně připravit souborem současných informací o smyslu a obsahu cesty. Lze tedy na základě poznání měnit svoje chování a jednání? Ano, aktivní setkávání s jinými kulturami, etickými a hodnotovými systémy nás může od zjednodušeného chápání již zmíněného multikulturalismu, od primitivního rasismu a xenofobie, od neinformovaného odmítání řešení ekologických problémů k zodpovědnému zamýšlení, zda krize životního, kulturního a so-

ciálního prostředí není jen vnějším projevem krize mysli a ducha. Aktivní odstraňování této krize je možné změnou lidského jednání a chování. A v tom je nezastupitelná úloha psychologie, která zkoumá myšlenky, pocity, chování i charakter západního světového názoru – a porozumění vzorcům našeho chování může vést k jeho proměně ve prospěch rozumně udržitelné budoucnosti. Aktivní poznávání jiných kultur a jiných hodnotových orientací může k těmto změnám podstatnou měrou přispět (Winter a Koger, 2009). Poznáváním cizích kultur se zpřesňuje cestovní očekávání. Přijetí faktu, že jiná kultura je odlišná a má jiné představy o životě, přibližuje očekávání cestovatele či turisty skutečnosti. Je užitečné pochopit, že je nutné respektovat i jiné kultury se vším, co k nim patří (Valtrová, 2012).

Závěr

Poznávání světa v jeho nejrůznějších podobách je de facto jednou z podstatných charakteristik našeho bytí ve světě. Zdaleka se to nevztahuje pouze na cestování, i když právě to bývá stavěno do popředí jako podstatný způsob setkávání se se světem v dnešní době. Jedním z důvodů zdůraznění cestování je jistě i to, že poznávání nelze oddělit od prožitků. A prožitky (spolu s poznáváním) ve vztahu ke světu v jeho nejrůznějších podobách jsou pro mnohé (ne-li pro většinu) z nás důvodem (většinou jen dočasného) opouštění naší každodennosti, našeho domova, abychom se zpět vrátili obohaceni a snad připraveni domov vnímat v jeho významu pro naši identitu. Tedy: poznávání, prožívání, cestování, domov a naše identita tvoří zdánlivě odlišné, ale vnitřně logicky propojené fenomény pomáhající chápat smysl našeho bytí, našeho života.

Poznávání světa má, jak jsme se snažili ukázat, vícero podob. Nicméně u mnoha autorů (viz např. námi v textu zmínění Cílek, Norberg-Schulz, Pásková, Šípek, Štyrský, Zelenka a další) je zdůrazňován prožitek, atmosféra, genius loci. Tyto fenomény jsou alternativou k častému spojování cestování s pasivním odpočinkem jakožto protikladem k práci. Aktivní cestování vyznačující se snahou po pozná(vá)ní (viz např. zmínění autoři Krauß a Kagelmann, Bosque a Martín a další) v člověku posiluje respekt k jinakosti, který je předpokladem soužití s lidmi jiných kultur, názorů a pohledů na svět. Domníváme se, že právě zdůrazňování prožitkového aspektu cestování je cestou, kterou by se myslitelé a experti v oblasti cestovního ruchu měli v budoucnu ubírat.

Conclusion

Getting to know the world in its various forms is de facto one of significant characteristics of our being-in-the-world. It does not relate only to travelling even though travelling is currently seen as an extremely important way of meeting up with the world. One of the reasons for this emphasizing of travelling is the fact that it cannot be detached from experiences. These are (together with getting to know the world) in their relation to the world in its various forms for many of us (if not for most of us) a reason for a (frequently only) temporary leaving our home, which is done in order

to return back enriched and perhaps ready to view home in its significance for our identity. Ergo: getting to know, experience, travelling, home and our identity help grasp the sense of our being and our life.

Getting to know the world, as we strived to show here, has many a form. Nonetheless, a lot of authors (see e.g. the above mentioned Čílek, Norberg-Schulz, Pásková, Šípek, Štyrský, Zelenka and others) emphasize experience, atmosphere and genius loci. These phenomena are an alternative to frequent linking of travelling with passive resting or relaxation, which are understood as an opposite to work. Active travelling, characterized by an effort to get to know the world or its aspects (see e.g. the mentioned authors like Krauß and Kagelmann, Bosque and Martín and others), strengthens in a human being (i.e. in a traveller) respect to otherness, which is a prerequisite for cohabitating with people rooted in other cultures, i.e. those with different views of the world. We believe that emphasizing the experiential aspect of travelling is a way which the experts in the field of travel and tourism should take in the future.

Literatura

- ANKOMAH, P. K., CROMPTON, J. L. a BAKER, D. Influence of cognitive distance in vacation choice. *Annals of Tourism Research*, 1996, vol. 23, No. 1, pp. 138-150.
- ARDAHAHEY, T. F. a NABILOU, H. Human Resources Empowerment and Its Role in the Sustainable Tourism, *Asian Social Science* Vol. 8, No. 1; January 2012, pp. 33-38.
- BOSQUE DEL, I. R. a MARTÍN, H. S. Tourist satisfaction: A cognitive-affective model. *Annals of Tourism Research*, 2008, vol 35(2), April, 2008. pp. 551-573.
- BOTTON, A. *Umění cestovat*. Kniha Zlín 2010. 224 s.
- BRAUN, O. L. (Urlaubs-)Reisemotive. In: HAHN, H. a KAGELMANN, H. J. (Hg.): *Tourismuspsychologie und Tourismussoziologie*. München : Quintessenz 1993, S. 199-207.
- ČÍLEK, V. *Makom, kniha míst*. Praha : Dokořán 2004. 268 s.
- FRANKL, V. E. *A přesto říci životu ano*. Praha: Karmelitánské nakladatelství 2006. 176 s.
- FRANKL, V. E. *Lékařská péče o duši*. Praha: Cesta 1999. 240 s.
- GIBSON, E. J. The World Is So Full of a Number of Things: On Specification and Perceptual Learning. *Ecological Psychology*, 2003, 15(4), p. 283-287.
- GÜNTER, W. Tourismuspädagogik. In: HAHN, H. a KAGELMANN, H. J. (Hg.): *Tourismuspsychologie und Tourismussoziologie*. München: Quintessenz 1993, S. 60-69.
- KRAUß, H. a KAGELMANN, H. J. Selbstaktualisierung. In: HAHN, H. a KAGELMANN, H. J. (Hg.): *Tourismuspsychologie und Tourismussoziologie*. München : Quintessenz 1993, S. 208-211.
- MAFFESOLI, M. *O nomádství (Iniciační toulky)*. Praha : N Prostor, 2002. 270 s.
- MASLOW, A. H. A theory of human motivation, *Psychological Review*, 1943,50, pp. 370-396.
- MC INTOSH, A. J. a THYNE, M. A. Understanding Tourist Behavior Using Means – End Chain Theory, *Annals of Tourism Research*; Jan2005, Vol. 32 Issue 1, pp. 259-262.
- NORBERG-SCHULZ, CH. *Genius loci – k fenomenologii architektury*. Praha : Odeon 1994. 218 s.
- PÁSKOVÁ, M. a ZELENKA, J. Výzkum percepce krajiny. In: ZELENKA, J. (Ed.) *Percepce krajiny a genius loci*. Hradec Králové: Gaudeamus 2008, s. 22-81.
- PEARCE, P. L., (Ed.) *The study of tourism: Foundations from psychology*. Bingley, United Kingdom : Emerald Group Publishing, 2011. 234 p.

- SOKOL, J. *Filosofická antropologie. – Člověk jako osoba*. Praha : Portál 2002.
- SPODE, H. *Tourismusantropologie*. In: HAHN, H. a KAGELMANN, H. J. (Hg.): *Tourismuspsychologie und Tourismussoziologie*. München: Quintessenz 1993, S. 30-35.
- ŠÍPEK, J. *Úvod do geopsychologie*. Praha : ISV 2001. 163 s.
- ŠÍPEK, J. Poznatky o cizích kulturách a vnímání domova. In: Morgensternová, M. a Šulová, L. (Eds.): *Interkulturní psychologie*. Praha : Karolinum 2007, s. 49-61.
- ŠÍPEK, J. a ŠTYRSKÝ, J. *Kapitoly z geopsychologie*. Hradec Králové : Gaudeamus 2007. 132 s.
- ŠÍPEK, J. a GILLERNOVÁ, I. Kognice a prožitky jako téma současného života. Sborník konference *KOGNICE 2008*, Hradec Králové 2008, s. 306-310.
- ŠTYRSKÝ, J. Význam a praktické využití mentálních map v geografii. *Sborník konference 12. - 13. září 2005. Kognice 2005a*. Hradec Králové : Gaudeamus, s. 180-185.
- ŠTYRSKÝ, J. Mentální mapy v cestovním ruchu. *C. O. T. Business*. Únor 2005b, s. 15-17.
- ŠTYRSKÝ, J. a ŠÍPEK, J. *Geografie turismu Evropy a světa s důrazem na působení genia loci a zážitkovou turistiku*. Hradec Králové : Gaudeamus 2009, 215 s.
- ŠTYRSKÝ, J. a ŠÍPEK, J. *Geografie udržitelného turismu světa v ekonomických, environmentálních a multikulturních souvislostech*. Hradec Králové : Gaudeamus 2011a, 234 s.
- ŠTYRSKÝ, J. a ŠÍPEK, J. *Geograficko psychologické souvislosti cestování, turistiky a rekreace*, Hradec Králové : Gaudeamus 2011b, 164 s.
- ŠTYRSKÝ, J., ŠÍPKOVÁ, P. a ŠÍPEK, J. Psychologické problémy multikulturní komunikace a problém minimální „cestovatelské“ jazykové vybavy. *Sborník z II. mezinárodní konference KAL FIM UHK Vědecký výzkum a výuka jazyků*. Hradec Králové : Gaudeamus 2009, s. 20-22.
- TITTELBACHOVÁ, Š. Věda, výzkum a vzdělávání v turismu – cesta ke zvýšení konkurenceschopnosti turistických destinací. *Cestování včera a dnes*, časopis cestovního ruchu, ročník 5., číslo 1/2008-2009. Praha : Vysoká škola obchodní, s. 4-5.
- TOFFLER, A. *Šok z budoucnosti*. Praha: Práce 1992, 284 s.
- VALTROVÁ, V. Arabský sen Emíre Khidayer. In: *Lidé a Země*, roč. 61, 03/2012, s. 79-80.
- VAŇKOVÁ, I. a kol. *Co na srdci, to na jazyku. Kapitoly z kognitivní lingvistiky*. Praha : N Karolinum 2005. 344 s.
- VESTER, H.-G. *Tourismussoziologie*. In: HAHN, H. a KAGELMANN, H. J. (Hg.) *Tourismuspsychologie und Tourismussoziologie*. München: Quintessenz 1993, S. 36-43.
- WINTER, D. D. N. a KOGER., M. *Psychologie environmentálních problémů*. Praha : Portál 2009, 293 s.
- ZELENKA, J. a PÁSKOVÁ, M. Vnímání krajinného zázemí Prahy. *COT business*, 2006a, roč. 8, č. 4, s. 46-48.
- ZELENKA, J. a PÁSKOVÁ, M. Vnímání krajiny Českého středohoří. *COT business*, 2006b, roč. 8, č. 3, s. 32-33.
- ZELENKA, J. a PÁSKOVÁ, M. Vnímání krajiny Krkonoš. *COT business*, 2006c, roč. 8, č. 7-8, s. 60-62.
- ZELENKA, J. a PÁSKOVÁ, M. Vnímání krajiny Lednicko - valtického areálu. *COT business*, 2006d, roč. 8, č. 9, s. 34-36.
- ZELENKA, J. a PÁSKOVÁ, M. Vnímání krajiny Šumavy. *COT business*, 2006e, roč. 8, č. 5, s. 42-43.
- ZELENKA, J. a PÁSKOVÁ, M. Výzkum vnímání krajiny. *COT business*, 2006f, roč. 8, č. 3, s. 31.
- ZELENKA, J. a PÁSKOVÁ, M. Vnímání krajiny Českého ráje. *COT business*, 2006g, roč. 8, č. 3, s. 38-40.
- ZELENKA, J. a PÁSKOVÁ, M. *Výkladový slovník cestovního ruchu*. 2. přepracované vydání. Praha : Linde, 2012, 768 s.

ZELENKA, J. a kol. *Percepce krajiny a genius loci*. Hradec Králové : Gaudeamus 2008a. 326 s.

ZELENKA, J. a kol. *Výzkum kognitivních a mentálních map*. Hradec Králové: Gaudeamus 2008b. 192 s.

ZELENKA, J. Genius loci. In: KRÁMSKÝ, D. (Ed.) *Kognitivní věda dnes a zítra*. Liberec : N Bor 2009, str. 207-217.